

Col·lecció Busca-raons, 19

Els Borja

Edicions Sidillà SL

La Bisbal d'Empordà 17100

info@edicionssidilla.cat

www.edicionssidilla.cat

Títol original: *Les Borgia*

© Perrin, un département de Place des éditeurs, 2017, 2021

© del text: Jean-Yves Boriaud

© de la traducció: Anna-Maria Corredor

© Il·lustració de la coberta: Montse Mayol

© d'aquesta edició: Edicions Sidillà

Disseny: J. Pujadó

Correcció: Xavier Cortadellas

Primera edició: gener 2024

La traducció d'aquest llibre ha rebut una subvenció del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Edicions Sidillà és soci protector d'Amics de la Bressola

ISBN: 978-84-127308-6-9

Dipòsit legal: GI 1558-2023

Tots els drets reservats. Si voleu fotocopiar parcialment aquest llibre, feu-ho legalment contactant amb CEDRO: 932720445 o cedrocat@cedro.org

JEAN-YVES BORIAUD

ELS BORJA

El porpra i la sang

Traducció d'Anna-Maria Corredor

edicions
Sidillà

La Bisbal d'Empordà, 2024

Sumari

Genealogies	10
Mapes	12
Introducció: L'hidra de tres caps	14
1. El papa de l'última croada	18
L'ascensió irresistible de la casa Borja	18
El primer papa de la família	24
Els papes d'Avinyó: dels llemosins als hispans	27
Els Borja enmig del cisma	37
Alfons de Borja, protegit del Magnànim	40
Un diplomàtic en l'època del cisma	42
Com destituir un papa	47
De Catalunya a Itàlia	52
2. El primer papa Borja: un agent del Magnànim a la cort pontifícia?	57
Un home indispensable	57
Una elecció providencial	59
Com escapar-se del protector	65
L'obsessió de la croada	72
Pas en fals	76
L'arquebisbe-pirata	82
La segona croada i el mite de les quinze galeres	84
«L'única palma és la que creix al camp de batalla»	88
Les il·lusions s'acaben	92
3. Un papa romà	97
Una luxosa travessia del desert	97
Un cardenal ha de ser irreprotxable	99
De conclave en conclave	103
L'edat d'or dels cardenals	106

Els papes a la seva Ciutat	108
Els amors del cardenal Borja	112
L'apoteosi gràcies a la simonia	120
4. Alexandre VI, <i>pontifex imperator</i>	123
El triomf	123
L'«adorador de la pau»: la colonització i la croada	129
Per una política decididament familiar: Lucrecia entra en escena	134
El casament del fill	139
L'excomunió amenaça l'amor	142
Nàpols, l'amor i la guerra	144
5. Alexandre i la «incursió» francesa. Roma amenaçada	147
Francesos ben empipadors	153
El contraatac	157
Una família en pau	159
La caiguda de la casa Orsini	161
6. L'època de les grans tribulacions familiars	164
La baula feble	164
La mort del germà	169
El gran mestre	173
Lucrecia al convent: l' <i>infans romanus</i> i el casament aragonès	178
7. Els Borja i França. El cas Savonarola	182
El casament (francès) del cardenal Borja	185
Cèsar en territori francès	188
D'un casament a l'altre	194
Els Borja i la segona «incursió» dels seus amics francesos	197

8. Cèsar, Alexandre i la qüestió del <i>patrimonio</i> . Com «recuperar» la Romania?	201
Cèsar i la dama de Forlì	205
9. L'any sant dels Borja	212
El jubileu d'Alexandre	212
El carnaval dels Borja	214
El crim de massa?	216
10. Cèsar, l'heroi	222
Sempre la Romania	222
El costat lluminós de l'heroi	226
L'heroi de la festa renaixentista	231
El casament del segle	234
11. El final de les guerres de la Romania. El Cèsar de Maquiavel	244
La «jugada mestra» d'Urbino	245
Cèsar, model de Maquiavel?	249
Les primícies d'una conspiració fallida	254
El «cop de mà» de Senigallia	256
12. Lucrècia a Ferrara: assumpció o transfiguració?	267
La regeneració gràcies al matrimoni	268
La cara amagada de la festa	273
La prova	275
13. L'any del terratrèmol	277
Tribulacions romanes	277
Triple assassinat al Monte Mario	280
Un papa escandalós?	285
Un home de fe al servei de la seva Església?	289
14. La desfeta	293
El final de la Roma hispana	293

Un conclave de babaus	297
La caiguda de la casa Borja	302
15. Cèsar a Espanya: un heroi picaresc o un cavaller errant?	308
La fugida fallida	309
La fugida reeixida	310
La mort del gentilhome	315
Cèsar, un assassí en sèrie i / o un model polític?	319
16. Després de la caiguda: les dames de Ferrara	325
Lucrecia, la virago renaixentista entre drama i poesia	326
La duquessa enmig del tumult	330
Un perillós galenteig familiar	333
Bàrbara: la mort del poeta	335
Àngela: l'època de les conspiracions	340
Els consols de la duquessa	345
Lucrecia a la guerra	347
El ducat en perill	350
La humiliació	355
El retrobament de la pau	358
L'època del dol i de l'agonia	361
17. «El Borja més eminent»	366
El pare Borja	366
El general de la Companyia	372
18. Una família víctima de la posteritat	376
Una llegenda tèrbola	376
El cas de Lucrecia	380
Bellonci, per fi!	383
Després de Bellonci	386
Conclusió	388
Bibliografia selectiva	392
Índex	399

ELS BORJA

El porpra i la sang

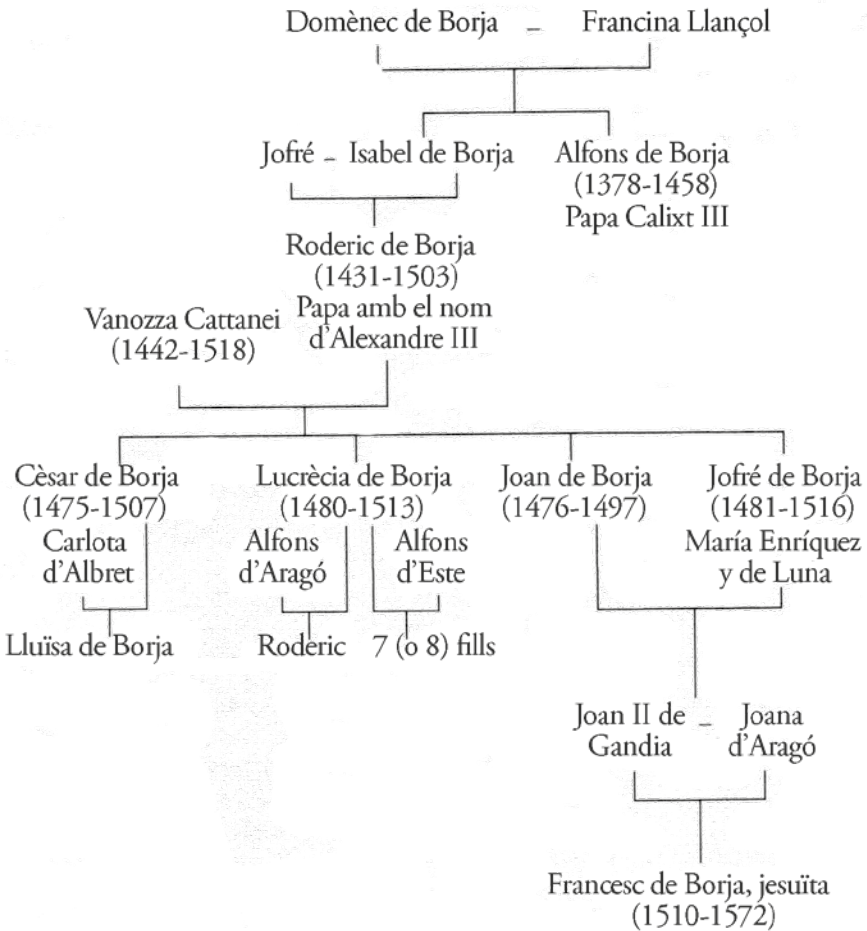
«La casa espanyola¹ dels Borja gaudia, des de molts punts de vista, de dons extraordinaris: força física, aspecte atractiu i intel·ligència prosperaven en la família, així com aquella mena d'energia i de voluntat que aboca a l'èxit i que va portar a la glòria homes com Cortés, Pizarro i altres grans aventurers espanyols».

Ferdinand GREGOROVITUS

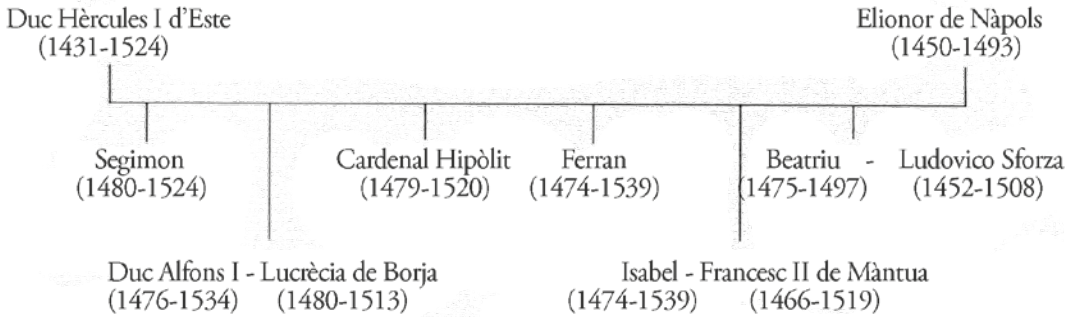
1 Tenint en compte el període històric en què se situa aquest assaig, remetem a l'article de Flocel Sabaté «La noció d'Espanya en la Catalunya medieval» (https://www.academia.edu/6664183/La_noci%C3%B3_dEspanya_en_la_Catalunya_medieval) pel que fa a la distinció necessària entre el concepte d'Espanya com a marc de referència geogràfica i el de Espanya com a entitat política. És per això que, tot al llarg de l'obra, hem fet servir termes com ara «península» o «territori peninsular» en comptes d'Espanya, i «hispan» o «hispanics» en comptes d'«espanyols». (N. de la T. i dels editors)

Genealogies

Els Borja

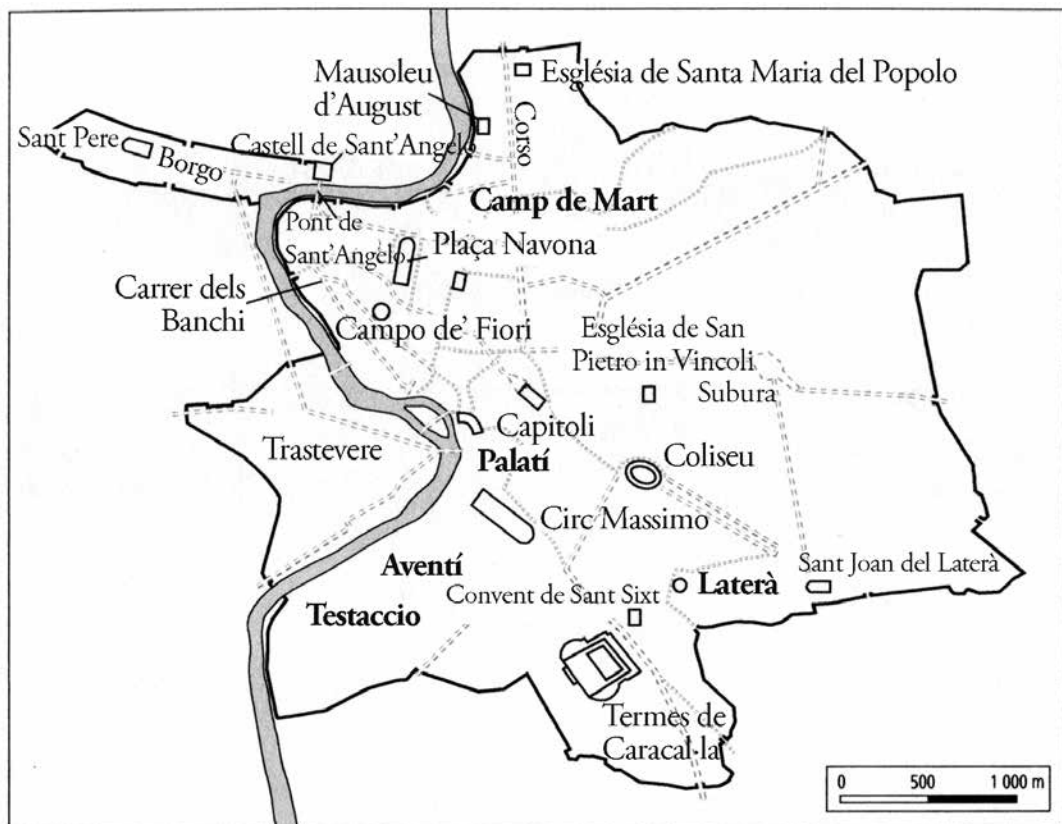

Família d'Este

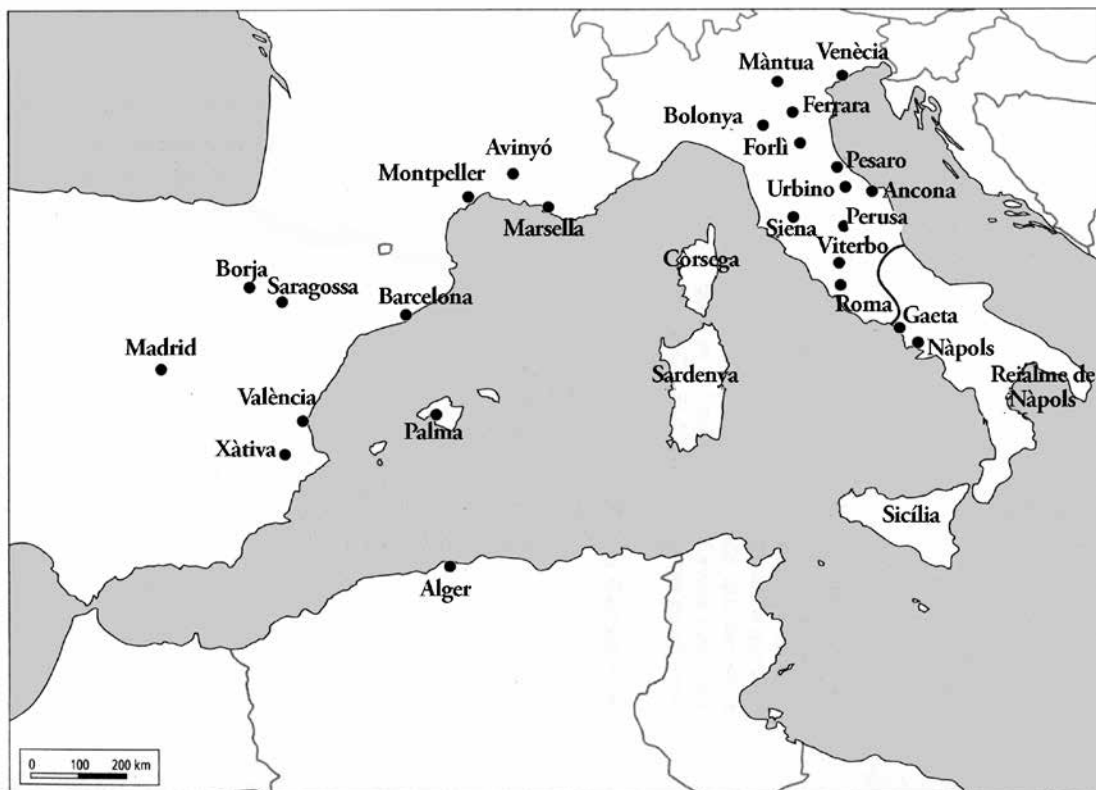

Mapes

La Roma dels Borja

L'Europa dels Borja

Introducció

L'hidra de tres caps

A la Biblioteca del Vaticà, hi ha un fons Borja al qual l'investigador frisós no pot sinó abocar-se amb avidesa, amb el convenciment que, als racons més amagats d'aquest lloc mític, hi descobrirà documents diabòlics, i fins i tot coses pitjors! De fet, aquest fons només conté manuscrits orientals, valuosos però ben innocents (coptes, àrabs, siríacs...). I és que el nom de Borja no és pas una marca registrada, una garantia segura d'escàndol i d'infàmia, i la cèlebre família no s'escapa pas de les coses normals: en realitat, aquest fons el va aplegar al segle XVIII el respectable cardenal Stefano de Borja, d'una família de Velletri emparentada —de lluny— amb els seus cèlebres cosins catalans², que van marcar d'una manera duradora la història —i la imatge— del papat.

Si l'Església, que té bona memòria, des de fa un quant temps sembla que dubti a l'hora de triar-se un papa francès, n'hi ha que atribueixen la seva indecisió al fet de recordar que França havia confiscat aquesta institució i que la va acaparar a Avinyó del 1309 al 1418.³

2 Fem servir la paraula català aquí i en altres moments d'aquest llibre en un sentit ampli, atès que els Borja eren originaris del País Valencià, i que per això també eren catalans. (N. de la T.)

3 Del 1308 al 1378, Avinyó és en efecte la seu oficial del papat, i del 1378 al 1418, l'època del Cisma d'Occident, dos papes es fan la competència, l'un a Roma i l'altre a Avinyó. (Si no s'indica el contrari, totes les notes a peu de pàgina són de l'autor.)

I si també sembla poc predisposada a escollir un cardenal hispà, és molt temptador cercar-ne la raó en un altre record, no tan llunyà (tenint en compte que la institució té al davant tota l'eternitat): el de les extravagàncies que es van atribuir a l'últim papa català, aquell Alexandre VI Borja que va provocar un impacte prou gran perquè deixés en la llengua corrent un mot que havia de ser genèric, ja que un «Borja» —aclarim-ho— no pot ser sinó un potentat corrupte, disbauxat i capaç de cometre excessos infames, i que transgredeix fins els tabús familiars...

Si bé «els Borja», una entitat que s'entén com una mena d'hidra de tres caps, deuen en essència la seva fama a tres personatges singulars, Roderic (Alexandre VI)⁴ i els seus fills, Cèsar i Lucrècia, en realitat i des de fa força temps pateixen els efectes d'una doble mirada. L'una, benvolent —a Catalunya—, exalta la seva història... catalana. De la banda de València, els qui encara s'anomenen *Borja* gaudeixen d'una atenció erudita i alhora turística: a la regió, hi prosperen els llinatges cultes de les seves diferents branques; hi ha una *Revista Borja*, molt seriosa, promoguda per l'Institut Internacional d'Estudis Borgians; la Generalitat Valenciana va convertir l'any 2000 en l'«Any Borja»; una «ruta Borja» arriba a València des de la ciutat balneària de Gandia, de la qual el futur Alexandre VI va comprar el ducat el 1485 per al seu fill Pere Lluís, establert a Xàtiva. En aquesta ciutat es pot veure la casa natal del mateix Alexandre i, davant la col·legiata de Santa Maria, la seva estàtua de cos sencer al costat de la d'Alfons de Borja, el primer papa de la família. Quant a l'altra mirada, la italiana, ben segur menys benvolent, escruta el que devia ser l'apogeu de la carrera dels Borja, quan els va arribar el moment d'assolir la dignitat europea suprema, el pontificat. Però, trenta-set anys després de la consagració del primer, Alfons de Borja i Llançol, conegut per Calixt III, el seu nebot, Roderic Llançol i de Borja (Alexandre VI), va aconseguir amb el seu fill Cèsar de Borja esbalair, i fins i tot escandalitzar, uns italians

4 D'acord amb la tradició, hem catalanitzat els noms dels papes i d'alguns personatges històrics que es troben en l'original en la seva forma afrancesada. (N. de la T.)

a qui la seva època ja havia curat d'espants pel que fa al cinisme políticsocial, abans que Victor Hugo, tres-cents anys més tard, en tres actes no sumís la dissortada Lucrecia en la llegenda més tèrbola. Una llegenda que ja estava ben consolidada en les enraonies d'un Sforza, el seu primer espòs, que els Borja van despatxar i que no va estar gens content d'haver d'admetre, per anul·lar el matrimoni, una suposada impotència... I, a més, la llegenda ha estat ben forjada i custodiada per un estol de cronistes contemporanis que tots comparteixen l'odi envers aquesta família: Stefano Infessura, l'home del clan Colonna; el venecià Marino Sanudo;⁵ Burckard,⁶ mestre de cerimònies cautelós però malvolent i rancuniós; l'historiador florentí Guicciardini, seguidor del frare Savonarola, que van dur a la foguera a instàncies d'Alexandre; els implacables poetes Sannazaro i Pontano, tots dos a sou del regne de Nàpols... Deixant de banda les opinions polítiques, incisives i fredes, de Maquiavel.

Tanmateix, els reptes superen aquí el nivell de l'anècdota, per molt edificant o escabrosa que sigui, ja que afecten la idea mateixa del papat, en un moment crucial de la seva història en què n'està en joc sobretot la imatge en el món cristià: el príncep de l'Església, en què ha de fonamentar la seva autoritat? En la seva excel·lència moral com, en principi, passa avui? O, seguint l'exemple d'altres prínceps de l'època, en un poder ben material? Però, en aquell temps, qui diu, poder diu territori amb el qual poder comptar. I aleshores el papa no té altre remei que aconseguir, militarment, una propietat que va molt més enllà del tradicional *Patrimòni* que li pertoca. En aquest cas, la unió Alexandre-Cèsar va representar la parella impulsora de la vida política de la Itàlia renaixentista, la que formen el príncep i el seu cap militar —el seu *condottiere*—, una parella ben consolidada, en el cas dels Borja, pels llaços de sang. D'aquí ve que la posteritat aclaparés els Borja acusant-los d'un nepotisme desmesurat, encara que els seus predecessors ja haguessin recorregut a aquesta pràctica

5 Marino Sanudo, *I Diarii*, G. Berchet (ed.), Venècia, 1879.

6 J. Lesellier, «Les méfaits du cérémoniaire Jean Burckard», *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, vol. 44, 1927, p. 11-34.

idònia tant per enriquir la família com per proporcionar al papa una guàrdia personal d'allò més segura.

D'altra banda, la baixada a l'infern va començar molt aviat per als Borja. Per a un papa, mai no és gens bo tenir com a successor un home que ha estat perseguit tot al llarg del pontificat. És el que va passar, una mica més tard, amb Urbà VIII, el magnífic pontífex del barroc que Innocenci X Pamphili va tractar sense miraments, posant en marxa tan bon punt va ser entronitzat una auditoria de les finances del Vaticà, maltractades pel seu pròdig predecessor. Però també va passar el mateix amb Alexandre VI Borja, quan Juli II Della Rovere, el seu successor i enemic, es va negar a instal·lar-se als seus apartaments del Vaticà, tanmateix sumptuosament decorats per Pinturicchio, i es va estimar més la planta superior, on hi havia les famoses *stanze* de Rafael. Per a la figura d'Alexandre, era el principi d'una llarga *damnatio memoriae*, fins a l'any 1860 i la gran obra de Jacob Burckhardt, *La civiltà del Rinascimento in Italia*, que planteja la llegenda negra dels Borja des del punt de vista històric. Després d'aquesta obra van aparèixer tres textos més: el de Ferdinand Gregorovius sobre Lucrecia,⁷ més moderat; la *Storia dei papi* de Ludwig von Pastor, el 1866, l'autor del qual, gràcies al papa Lleó XIII, havia accedit a l'Archivio Segreto Vaticano; i uns quants anys més tard (el 1939), *Lucrezia Borgia* de Maria Bellonci,⁸ que va convertir aquella dissortada, aclaparada per Victor Hugo un segle enrere, en una veritable heroïna que la història havia maltractat.

7 Ferdinand Gregorovius, *Lucrezia Borgia. Nach Urkunden und Korrespondenzen ihrer eigenen Zeit*, Stuttgart, 1874.

8 Maria Bellonci, *Lucrezia Borgia*, Milà, 1939.